

ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม
The Lakon Phanthang Creative Method Phu Chana Siptit
of Ajarn Seree Vangnaitham

วุฒิชัย นราแก้ว^{1*}, สุพรรณณี บุญเพ็ง²

Wuttichai Narakaew^{1*}, Suphannee Boonpaeg²

^{1, 2*} สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{1, 2*} Department of Dance, Faculty of Fine and Applied Arts,
Chulalongkorn University

*Corresponding author; E-mail: bas74wuttichai@gmail.com

Revised 28 December 2024

Accepted 29 December 2024 Available online 31 December 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิธีการสร้างสรรค์ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรมด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ภาพถ่าย การสัมภาษณ์ รวมไปถึงการสังเกต

ผลการวิจัยพบว่า ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ได้ดัดแปลงมาจากนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ผลงานของคุณโชติ แพร่พันธุ์ (ยาขอบ) โดยอาจารย์เสรี หวังในธรรมประพันธ์และทำบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศจำนวนทั้งสิ้น 56 ตอน ซึ่งในบทละครจะมีองค์ประกอบด้วยกัน 3 องค์ประกอบ คือ 1. เนื้อเรื่อง 2. โครงเรื่อง 3. แก่นของเรื่อง เนื่องด้วยละครพันทางเรื่องนี้เป็นละครเรื่องใหม่ในประเภทละครรำ จึงได้เกิดกระบวนการสร้างงานที่ดูแปลกใหม่และต่างไปจากแบบแผนเดิมของกรมศิลปากรไม่ว่าจะเป็น บทละคร เครื่องดนตรีประกอบการแสดง นักแสดง เสื้อผ้า และฉาก ซึ่งละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศนี้เป็นอีกหนึ่งความสำเร็จของกรมศิลปากร ดังจะเห็นได้จากการนำละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศที่เป็นผลงานของอาจารย์เสรี หวังในธรรมกลับมานำมาแสดง ซึ่งความนิยมดังกล่าวทำให้จำนวนบัตรไม่พอต่อความต้องการ จนต้องเพิ่มรอบการแสดง ถือเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในการแสดงนาฏศิลป์ไทยในรูปแบบละครพันทางของกรมศิลปากร

คำสำคัญ: ละครพันทาง, ผู้ชนะสิบทิศ, ละครรำ

Abstract

This research aims to study the Lakon Panthang creative method Phu Chana Siptit of Ajarn Seree Vangnaitham through qualitative research by collecting information from printed and electronic documents, relevant research, photographs, interviews and observations.

The results showed that the Lakon Panthang Phu Chana Siptit of Ajarn Seree Vangnaitham was adapted from a historical novel by Khun Chote Praepan (Yakob) by Ajarn Seree Vangnaitham has written and produced 56 chapters of Lakon Panthang Phu Chana Siptit. There are 3 elements in the script play, which are: 1. the story 2. the plot 3. the theme of the story. Because this Lakon panthang is a new dance drama genre. As a result, the process of creating work that different from the original pattern of the Fine Arts Department, whether it be script plays, music instruments, performers, costumes and setting. Which is one of the most successful dance drama of the Fine Arts Department from the past to the present. Which can be seen from the Lakon Panthang titled Phu Chana Siptit often returned to show. Which such popularity caused the number of tickets to be insufficient to meet the demand. Causing to add many more shows. It is considered an unprecedented phenomenon in the performance of Thai dramatic arts in the form of a Lakon Panthang drama of the Fine Arts Department.

Keywords: Lakon Panthang , Phu Chana Siptit, Dance Drama

บทนำ

ละครพันทางได้ถือกำเนิดขึ้นโดยเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นข้าหลวงในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรับราชการต่อมาจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้ให้ความสนใจในงานศิลปะการละครอย่างมาก อาทิการปรับปรุงละครรำแบบดั้งเดิมของไทย โดยการนำพงศาวดารของชนชาติต่างๆ เช่น จีน มอญ พม่า และหนังสือบทกลอนคำประพันธ์ต่างๆ มาฝึกซ้อมจัดแสดง ประกอบกับการคิดกระบวนรำและการออกแบบเครื่องแต่งกายที่แตกต่างไปจากละครหลวง (ธนิต อยู่โพธิ์, 2516, 78) ซึ่งเรียกว่าละครพันทาง

ละครหลวงแต่เดิมก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 ละครผู้หญิงมีเฉพาะในพระราชสำนักเท่านั้น เพราะละครผู้หญิงหรือละครที่นักแสดงเป็นผู้หญิงแสดงล้วน เป็นของต้องห้าม มิให้เอกชนมิไ้ ตามแบบอย่าง ครั้นสมัยกรุงศรีอยุธยา คณะละครทั่วไปจึงมีแต่ละครผู้ชาย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกระแสรับสั่งออกประกาศว่าด้วยละครผู้หญิงขึ้น ยินยอมให้เจ้านายมีละครผู้หญิงอยู่ในครอบครองได้ การละครของไทยจึงมีผู้แสดงทั้งชายและหญิงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในวงการนาฏศิลป์ไทย (ภารดี มหาขันธ์, 2532, 222) ละครหลวงของเดิมตามแบบแผนของละครรำจะนิยมแสดงเพียง 4 เรื่อง คือ อิเหนา ตาหลัง รามเกียรติ์ และอุณรุฑ แต่ละครพันทางของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง จะแสดงเรื่องตามเชื้อชาติออก

ภาษา ทั้งนี้ได้กำหนดให้เครื่องดนตรี นาฏศิลป์ และการแต่งกาย ให้ยึดถือตามเนื้อเรื่องของชาติที่นำมาแสดงจึงนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงที่สำคัญ

เมื่อละครพันทางได้รับความนิยมมากขึ้นจนเกิดคณะละครตามแบบของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงหลายคณะอาทิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงสนพระทัยและสนับสนุนในศิลปะการละครเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะชายาของพระองค์ คือหม่อมหลวงต่วน ที่มีคณะละครเรียกกันในสมัยนั้นว่าละครหม่อมต่วน ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของละครที่มีชื่อว่าละครหลวงนฤมิตร

ละครพันทางมีลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัดเจนคือ เนื้อเรื่องของการแสดงมักจะเกี่ยวกับตัวละครชาติต่างๆ การแต่งกายเป็นตามเชื้อชาติ ตัวละครที่เชื้อชาติไทยแต่งกายเครื่องน้อย ไม่ใช่เครื่องใหญ่แบบละครในหรือละครนอก ภาษาท่ามีทั้งรำและท่าทางธรรมชาติในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ถ้าเป็นตัวละครเชื้อชาติอื่นๆ จะใช้ลีลาที่ดูต่างจากชาติไทยอย่างชัดเจน เช่น การตีไหล่ การกล่อมหน้า เป็นต้น ส่วนเครื่องดนตรีใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้าและเพิ่มเครื่องดนตรีประกอบสำเนียงชาติต่างๆ เพลงร้องและเพลงบรรเลงประกอบการแสดงที่มีท่วงทำนองตามเชื้อชาติ ผู้แสดงพูดเจรจา ด้วยสำเนียงตามเชื้อชาติ การแสดงละครพันทางในระยะแรกๆ ใช้ผู้หญิงแสดงล้วนใน พ.ศ. 2476 พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงรับคณะละครมาจากพระบิดาคือกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โปรดให้มีชายจริงหญิงแท้แสดงเป็นครั้งแรก ลักษณะละครพันทางของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นแบบเก่า คือมีเตียงตั้งหน้าม่าน คนดูต้องสร้างจินตนาการตามท้องเรื่อง โดยไม่มีการจัดฉาก บทเป็นแบบละครราตั้งเดิม คือเป็นเรื่องยาวติดต่อกัน ต่อมากกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โปรดให้มีการสร้างฉากประกอบและมีการตัดต่อบทเป็นฉากเป็นตอน

ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของกรมศิลปากร เป็นจุดเริ่มต้นความคิดของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ที่มีความตั้งใจ นำนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ผลงานของยาขอบ มาจัดเป็นการแสดงในรูปแบบละครพันทางแนวคิดที่จะสร้างละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศนี้ได้เกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2528 ด้วยอาจารย์เสรี หวังในธรรม มีความตั้งใจที่ต้องการจะให้วงการละครไทยเฟื่องฟู และได้รับความนิยมขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยได้เริ่มแสดงตอนที่ 1 ณ เวทีสังคีตศาลา ในรายการฤดูกาลแสดงสำหรับประชาชนปีที่ 34 เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2529 และแสดงต่อไปทุกเดือนจนถึงตอนที่ 21 จากนั้นจึงนำมาเปิดการแสดงตอนที่ 22 ในโรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2530 เก็บค่าเข้าชมคนละ 10 บาท มีคนดูจำนวนปกติ ต่อมาได้เริ่มการแสดงครั้งที่ 2 มีจำนวนคนดูมากขึ้นจากเดิมจนสามารถเก็บเงินได้สูงถึง 25,000 บาท จนต้องย้ายมาแสดงที่เวทีชั่วคราว (ข้างโรงละครแห่งชาติ) (สมพิศ สุวิวัฒน์, 2539, 135)

จากข้อความที่กล่าวนี้ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาของกระบวนการสร้างสรรค์ละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม เป็นการศึกษาหลักการสร้างงานละครประเภทละครพันทางผ่านแนวคิดของอาจารย์เสรี หวังในธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์และแรงบันดาลใจกับผู้ที่สนใจในการสร้างสรรค์ละครต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความเป็นมาของกระบวนการสร้างสรรค์ละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของ อาจารย์เสรี หวังในธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการกำหนดขอบเขตการศึกษาการวิจัย ดังนี้ ศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ในประเด็น บทละคร เครื่องดนตรีประกอบการแสดง นักแสดง เสื้อผ้า และฉากการแสดง

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 การวิจัยเอกสาร ศึกษาข้อมูลความสำคัญของความเป็นมาละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ จากแหล่งข้อมูลต่างๆ และการสัมภาษณ์ จากผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงละครพันทางผู้ชนะสิบทิศ ด้วยวิธีการบันทึกเสียง และการจดบันทึก โดยผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

นายสมชาย ทับพร ผู้เชี่ยวชาญคีตศิลป์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

2. การวิเคราะห์ข้อมูล จากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ และสรุปข้อมูลตามวัตถุประสงค์ การวิจัยโดยเรียงเรียงเป็นการพรรณนา ตรวจสอบข้อมูล และเผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัย

ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา กระบวนการสร้างสรรค์ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ เริ่มต้นจากความคิดของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ที่มีความตั้งใจ จะนำนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศผลงานของยาขอบมาจัดเป็นการแสดงในรูปแบบละครได้เกิดขึ้น ใน พ.ศ. 2528 ด้วยอาจารย์เสรี หวังในธรรมมีความตั้งใจที่ต้องการจะให้วงการละครไทยเฟื่องฟู และได้รับความนิยม ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งงานวิจัยนี้ให้ความสำคัญในกระบวนการสร้างสรรค์ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ในประเด็น บทละคร เครื่องดนตรีประกอบการแสดง นักแสดง เสื้อผ้า และฉากการแสดง เพื่อให้เป็นแนวทางในการศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ผลงานของอาจารย์เสรี หวังในธรรม

1. การแปรรูปจากนวนิยายสู่บทละครพันทางที่ใช้ในการแสดงละคร

การจัดสร้างบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม เป็นการสร้างละครอย่างพิถีพิถัน มีขั้นตอนโดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วนจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน อีกทั้งยังได้มีการตีความลักษณะนิสัยของตัวละครอย่างชัดเจนเพื่อเขียนบทประกอบการแสดงให้ดูสมบูรณ่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้อาจารย์เสรี หวังในธรรมได้ประพันธ์บทละครพันทางเรื่องนี้ไว้จำนวนทั้งสิ้น 56 ตอน จากนวนิยายที่ยาขอบเขียนทั้งหมด 8 เล่ม รวมทั้งสิ้น 276 ตอน โดยเขียนบทละครให้ตรงกับเรื่องเดิมของเจ้าของบทประพันธ์นวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

จากการศึกษาบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ พบว่าอาจารย์เสรี หวังในธรรมสร้างบทละครพันทางเรื่องนี้โดยยึดโครงประพันธ์เดิม แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอเพื่อให้เหมาะสมกับการนำมาจัดเป็นการแสดงให้มากที่สุด กล่าวคือได้ปรับเปลี่ยนบทละครจากนวนิยายที่เป็นการบรรยายร้อยแก้วทั้งหมดเป็นกลอนบทละครพันทาง เนื่องจากนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ซึ่งเหมาะสำหรับการอ่าน ผู้อ่านจะเห็นภาพตามตัวอักษรที่ผู้แต่งบรรจงเรียบเรียงถ้อยคำลงในหนังสือ เมื่ออาจารย์เสรี หวังในธรรมนำเรื่องราวดังกล่าวมาดัดแปลงเป็นบทละครจึงต้องปรับเปลี่ยนเนื้อหาในบางส่วน ให้เหมาะสมกับการแสดง มีการดัดแปลงเนื้อเรื่องให้รวบรัดกระชับฉับไว เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาและการแสดงบทเวที ด้วยเนื้อเรื่องที่มีความยืดยาวอาจารย์เสรี หวังในธรรมจึงได้มีการตัดต่อย่อความแบบตอนใหม่ โดยไม่ให้เสียเนื้อความเดิม

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศที่อาจารย์เสรี หวังในธรรม ได้ทำการประพันธ์ขึ้นนั้น จากการศึกษาพบว่าเนื้อเรื่องผู้ชนะสิบทิศในรูปแบบบทละครพันทางนั้น มีเนื้อเรื่องที่ยาว หลากหลาย เหตุการณ์ อีกทั้งมีตัวละครมากมาย ผู้วิจัยจึงสามารถแยกองค์ประกอบได้เป็น 3 องค์ประกอบด้วยกัน คือ 1. เนื้อเรื่อง 2. โครงเรื่อง 3. แก่นของเรื่อง

1. เนื้อเรื่อง เนื้อเรื่องคือการเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในเรื่องตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงจุดจบของเรื่องกล่าวคือการเอาเหตุการณ์ที่สำคัญของตัวละครแต่ละตัวมารวมกัน เพื่อให้มีความสำคัญสอดคล้องกัน จนแลดูเป็นเรื่องเดียว ทุกเหตุการณ์จะต้องมีความจำเป็นไม่สามารถตัดออกได้ เพราะจะทำให้เสียเนื้อเรื่อง (เต็มสิริ บุญยสิงห์, 2520, 335-336) ซึ่งเรื่องย่อตามบทละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม มีลักษณะของการดำเนินเนื้อเรื่องเช่นเดียวกับนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบ ซึ่งมีเนื้อเรื่องย่อดังนี้

เมื่อพระพุทธกาลล่วงไปแล้ว 2073 พรรษา เมงกะยีนโยตั้งตนเป็นมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าสิริชัยสุระ ยกเศวตฉัตรขึ้น ณ เมืองตองอู เรื่องกษัตริย์ภาพแผ่ไปทั่วแดนดิน ถิ่นที่อยู่ ณ เวียงมน้ำอิระวดี อันว่าพุกามประเทศนั้น บรรดาหัวเมืองอันเป็นใหญ่คือเมืองอังวะ เมืองหงสาวดีและเมืองแปร แม้มีได้สุจริต โดยจริงใจ แต่ก็พยายามถนอมไมตรี ด้วยเกรงบารมีแห่งตองอู พระเจ้าสิริชัยสุระมีพระราชธิดาเกิดแต่พระอัครมเหสีองค์หนึ่งชื่อตะละแม่จันทรากับพระราชบุตรอันเกิดแต่พระราชเทวีองค์หนึ่ง ชื่อมั่งตราหรือมั่งตราราชบุตร ทั้งสองร่วมชันษาเดียวกัน แต่พระราชบุตรอ่อนวัยกว่าเล็กน้อย ครั้นพระอัครมเหสีสิ้นพระชนม์ในขณะที่พระราชธิดายังอ่อนวัยนัก พระเจ้าเมงกะยีนโยจึงทรงพระวิตกอยู่ด้วยเรื่องผู้เลี้ยงดูพระราชธิดา

ครั้งนั้น ณ หมู่บ้านจะสะยอกในพุกามประเทศ ยังมีสามีภรรยาคนหนึ่งเป็นชาว พม่าผิวสีส้มคอส้ม เมียชื่อนางเลาซี ทั้งคู่มัวชีพปาดตาลปาดวงตาลเป็นนิจ ทั้งคู่มิบุตรชายวัยอ่อน อายุเพียง 2 ขวบ วันหนึ่งขณะที่สองผิวเมียออกประกอบอาชีพเช่นเคย ลูกน้อยวัยกลางดินใกล้ บริเวณมิ่งใหญ่ประมาณลำต้นหมากเลื้อยมาแล้วก็ซดเป็นวงอยู่รอบทารกและทารกน้อยนั้นก็ได้สะดุ้งสะเทือนคางนุ่งเป็นปรกติดอยู่ สิงคสุร์กับนางเลาซี กลับสะดุ้งตกใจเพียงจะตายไปเสียก่อน ลูกน้อยได้แต่ยืนตะลึงอยู่ จนงูใหญ่นั้นเลื้อยจากไปเอง สองผิวเมียจึงนำทารก

น้อยไปหา พระราชาคณะแขวงงะสะยอก พระราชาคณะพิจารณาคุณลักษณะดวงชะตาแห่งทารกแล้ว ก็อุ้มทารกขึ้นเหนือตัก บอกกับบิดามารดาของทารกว่า ทารกนี้ผู้นี้เป็นผู้ที่มีบุญจะได้เป็นมหาราชแห่งพุกามประเทศ จากนั้นพระราชาคณะงะสะยอกก็แนะนำให้สังคะสุร์แม่เลาซี นำบุตรน้อยไปสู่พระบารมีแห่ง เมงกะยีนโยสิริชัยสุระ ณ เมืองตองอู โดยเขียนหนังสือฝากไปอยู่กับพระมหาเถรกุโสดอ ผู้เป็นทั้งครูและสหายผู้ร่วมสนทิตชอบของพระเจ้าเมงกะยีนโย ทั้งผิวและเมื่อกี้ปฏิบัติตามมหาเถรกุโสดอรูปดวงชะตาของทารกน้อยอย่างแจ่มแจ้งจึงตั้งชื่อให้ว่า “จะเด็ด” ครั้นจะมาอยู่ร่วมด้วยขัตติยาจารย์กุโสดอได้มีพันโร สังคะสุร์ก็มีอันป่วยไข้สิ้นชีวิตลง มหาเถรกุโสดอนั้นเชื่อในดวงชะตาของจะเด็ด ทั้งมีความเอ็นดูด้วยเป็นกำพร้า จึงรับอุปถัมภ์อบรมสั่งสอนและรักใคร่ในตัวจะเด็ดเสมอด้วยบุตร ครั้นนั้นประจวบด้วยพระอัศรมเหสีสิ้นพระชนม์ สอดคล้องด้วยพระมหาเทวีก็ประสูติพระราชบุตร พระเจ้าสิริชัยสุระทรงโหม่นสัดด้วยอาลัยพระมเหสีกับทรงเป็นห่วง พระมหาเทวีจะทรงทรุดโทรมด้วยต้องเลี้ยงดูพระราชบุตร จึงให้คัดเลือกหาสตรีสุขภาพแข็งแรงและปราศจากโรคภัยเพื่อมอบหมายให้เป็นแม่นมทั้งพระราชธิดาและพระราชบุตร พระมหาเถรกุโสดอขัตติยาจารย์รูปแจ่มด้วยดวงชะตาแห่งแม่เลาซีและจะเด็ดลูก น้อยจึงส่งนางเข้าไปถวายและพระเจ้าสิริชัยสุระเมงกะยีนโยก็เชื่อถือไว้ใจนางเลาซีจึงได้เป็นแม่นมแห่งพระราชธิดาจันทร์และราชบุตรมั่งตรา และได้รับพระราชทานอนุญาตให้เอาจะเด็ดบุตรน้อยนั้นเข้าไปร่วมเลี้ยงดูด้วยพร้อมกับจะเด็ด ทะละแม่จันทร์พระราชธิดาและมั่งตราบุตรจึงร่วมดื่มน้ำนมแม่เลาซีเสมอด้วยเป็นน้องพี่ร่วมมารดา

ครั้นพระเจ้าเมงกะยีนโยประชวรหนักพระราชบุตรมั่งตราจะขึ้นครองราชย์ พระราชบุตรมั่งตรามอบหมายให้จะเด็ดไปสืบราชการลับที่เมืองแปรโดยความเห็นชอบของ พระมหาเถรกุโสดอ เมื่อจะเด็ดเดินทางไปที่เมืองแปร ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “มั่งฉาย” จะเด็ดปฏิบัติราชการเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแปรจนได้รับตำแหน่งขุนวังเมืองแปร และในราชสำนักเมืองแปรจะเด็ดได้ผูกสมรักรักใคร่กับทะละแม่กุสุมาพระราชธิดาพระเจ้าแปร เมื่อพระเจ้าแปรสืบความได้ว่าจะเด็ดเป็นไส้ศึกที่ต้องอุ้มส่งมา พระเจ้าแปรมีอุบายจะให้จะเด็ดยอมตัวเป็นฝ่ายตน แต่จะเด็ดมั่นคงในแผ่นดินเกิดและจงรักภักดีในมั่งตราตะเบงชเวตี้ยิ่งนัก พระเจ้าแปรจึงได้นำจะเด็ดจำตรูไว้เพื่อไม่ให้ช่วยทัพตองอู ฝ่ายตองอูมั่งตราตะเบงชเวตี้พิโรธมากเพราะทรงเข้าใจว่าจะเด็ดเข้ากับฝ่ายเมืองแปร จึงยกทัพไปสู้รบกับเมืองแปร ทะละแม่จันทร์และพระมเหสีนั้นทวดีมีความวิตกกังวลจึงส่งกันทิมาลูกสาวตะคะญีครูดาบและกันทิมาเดินทางไปแปรโดยใช้ชื่อว่า “นาคะตะเซโบ” หนุ่มชาวทรงทรวย กันทิมาได้พบกับจะเด็ดและจะเด็ดได้พิสูจน์ความจงรักภักดีต่อมั่งตราและแผ่นดินตองอู โดยการยกกองทัพมาโจมตีเมืองแปรจนได้รับชัยชนะมั่งตราตะเบงชเวตี้ทรงดีพระทัยมากแต่งตั้งจะเด็ดเป็น “บุเรงนองกะยอติณรธา” พระเชษฐาแห่งพระองค์และมั่งตราก็ได้ทรงกำหนดงานการทำพิธีอุปัชฌายะระหว่างทะละแม่จันทร์และจะเด็ด แต่จะเด็ดยังไม่กลับเมืองตองอู เพราะทะละแม่กุสุมาถูกพระอุปราชสอพิณยาล่องลวงจนนางตกเป็นชายาที่เมืองหงสาวดี จะเด็ดจึงออกเดินทางไปที่บ้านทุ่งหันสา วัดดี และที่นี้เองจะเด็ดคล้องช้างเผือกได้ จะเด็ดจึงมีโอกาสถวายตัวในราชสำนักหงสาวดีและได้พบทะละแม่กุสุมา จะเด็ดจึงคิดช่วงชิงทะละแม่กุสุมามาจากอุปราชสอพิณยา จะเด็ดกระทำการนี้สำเร็จและคิดจะนำทะละแม่จันทร์ ทะละแม่กุสุมาทำพิธีอุปัชฌายะพร้อมกันแต่แม่นมนางเลาซีไม่ยอม จะเด็ดจึงต้องเข้าพิธีอุปัชฌายะกับทะละแม่กุสุมาที่เมืองแปรโดยมีพระมหาเถรเป็นตัวแทนของมั่งตราตะเบงชเวตี้ และที่เมืองแปรนี้เองพระมหาเถรถูกไขลุลอบทำร้ายถึงชีวิต จะเด็ดและมั่งตราโกรธแค้นไขลุมมาก ทั้งจะเด็ดและมั่งตราตั้งใจจะทำพิธีศพของพระมหาเถรที่กลางกรุงหงสาวดี ทั้งสองจึงยกทัพไปตีกรุงหงสาวดี และได้รับชัยชนะ มั่งตราตะเบงชเวตี้เสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ณ กรุงหงสาวดี และจะเด็ดได้รับตำแหน่งพระมหาอุปราชแห่งกรุงหงสาวดี

2. โครงเรื่อง มีลักษณะเด่นใกล้เคียงกับเนื้อเรื่อง แต่แนวเนื้อเรื่องนั้นผู้แต่งประสงค์จะให้ดำเนินเรื่องไปโดยมีเหตุการณ์ต่างๆเกิดขึ้นสร้างปมเรื่องให้ซับซ้อน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินเรื่อง โดยกำหนดพฤติกรรม

ของตัวละคร เหตุการณ์ รวมไปถึงความเคลื่อนไหวในเหตุการณ์นั้นๆ โครงเรื่องที่ดีและผู้อ่านนิยมคือโครงเรื่องที่มีปัญหาหรือความขัดแย้ง (conflict) ที่สำคัญเกิดขึ้นกับตัวละครตัวเอก เป็นปัญหาที่เข้มข้นและเป็นการปลุกเร้าอารมณ์ของผู้อ่าน และความรุนแรงที่มีอิทธิพลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (กุหลาบ มัลลิกะมาส, 2517, 180)

3. แก่นของเรื่อง ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศมีแนวคิดสำคัญหรือความมุ่งหมายที่ผู้แต่งต้องการสื่อถึงผู้อ่าน ซึ่งแก่นเรื่องเหมือนกับแก่นเรื่องของนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบ คือการแสดงถึงวีรกรรมด้านการรบและด้านความรักของชายสามัญชนผู้หนึ่ง ซึ่งต่อมอดำรงอิสริยยศเป็นมหाराชโดยมีความรักชาติและจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินขณะเดียวกันก็มีคารมคมคายเป็นที่ถูกใจเหล่าสตรีทั้งหลายภายหลังได้สมญานามว่าผู้ชนะสิบทิศ (มัทนา นาคะบุตร, 2523,120)

2. รูปแบบการประพันธ์บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

รูปแบบการประพันธ์ในละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม เป็นกลอนบทละครสลักกับความเรียง ซึ่งในการจัดสร้างบทละครพันทางเรื่องนี้ได้ถอดความมาจากนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบ โดยอาจารย์เสรี หวังในธรรมได้มีการปรับเปลี่ยนในการนำเสนอจากนวนิยายสำหรับอ่านมาเป็นรูปแบบศิลปะการแสดง ทำให้รูปแบบในการนำเสนอเรื่องราวจึงเปลี่ยนไป คือ ลักษณะคำประพันธ์ คำประพันธ์ร้อยกรองที่ปรากฏในบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศเป็น “กลอนบทละคร” กลอนบทละครนี้มีลักษณะคล้ายกับกลอนสุภาพหรือกลอนแปด วรรคหนึ่งมี 6-9 คำ สองวรรคเป็นหนึ่งบาท และสองบาทนับเป็นหนึ่งบาท มีสัมผัสนอกและสัมผัสในเพื่อให้คำกลอนนั้นไพเราะ ซึ่งวรรคแรกของกลอนบทละครมักจะนิยมขึ้นต้นว่า เมื่อนั้น บัดนั้น หรืออาจจะกล่าวบทไป ดังแผนผังต่อไปนี้ (วันทนี ม่วงบุญ, 2533, 70)

จะพบว่าบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ อาจารย์เสรี หวังในธรรมแต่งเป็นกลอนบทละครแต่ไม่มีการขึ้นต้นด้วย “เมื่อนั้น” และ “บัดนั้น” เหมือนกับละครทั่วไปที่นิยมใช้ แต่จะขึ้นต้นเหมือนกลอนแปดทั่วไป นอกจากนี้ในการเขียนบทละครยังสามารถแบ่งคำออกเป็น 3 ช่วง ดังที่อาจารย์เสรี หวังในธรรมกล่าวว่า “ส่วนที่เป็นคำกลอนจะจัดแต่งวรรคตอนให้เรียบร้อย เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาด้านการร้องและการบอกบท ” (เสรี หวังในธรรม, 2538, 58) เช่น ตัวอย่าง

ไอจันทรา บนฟ้า นภาผ่อง	ข้าแหงนมอง ทุกครั้ง ช่างสุขสม
แต่จันทรา ตองอู ผู้ซุ่ม	ข้อกลับตรม เพราะนาง ทุกครั้งไป
ชะรอยชาติ วาสนา ข้าต่ำต้อย	ยิ่งกระต่าย ตัวน้อย เป็นไหนไหน
แม้จันทรา ตองอู อยู่ไม่ไกล	ก็จันใจ ที่จะแล ชะแง้มอง

สำหรับการดำเนินเรื่องด้วยคำประพันธ์ร้อยแก้วและร้อยกรอง อาจารย์เสรี หวังในธรรมได้นำนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศมาปรับเปลี่ยนเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองในการดำเนินเรื่อง และบทประพันธ์ร้อยแก้วทั้งยังสร้างบทเจรจาสนทนาโต้ตอบระหว่างตัว ซึ่งบทเจรจานี้สำคัญมากเพราะเป็นแรงผลักดันให้ละครมีเรื่องราวต่อเนื่องและชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ตอนทะเลเจ้าเล่ห์ ได้กล่าวถึงมั่งตราที่หวังไหลพระสนมโช้ว อาจารย์เสรี หวังในธรรมใช้เป็นบทประพันธ์ร้อยแก้วและร้อยกรองแสดงกิริยาของตัวละครได้เด่นชัด ดังตัวอย่าง

ตะเบงชะเวตี้

ภูบดินทร์ ลิ่นดำ สำราญริน
หลงเสน่ห์ สนมนาง อย่างจิ้งง

พระพักตร์เข้ม แอร่มชื่น ไม่พินคั้ง
ประทับยัง ตำแหน่งน้อย ตะบอยชม

ตะเบงชะเวตี้

เขาค่า พรำพรอด กอดโข้ว
ไม่ไยดี ราชกิจ คตินิยม
โข้ว

ลิมตัว ลิมทุกซ์ แสนสุขสม
หลงระงม สมสู่ มีรู้คลาย

ทูลกระหม่อมเพคะ เมื่อราตรีที่ผ่านมา ทรงบรรทมน้อยนัก เชิญเสวยพระกระยาหารเสียก่อน
เถอะเพคะ จะได้เข้าห้องสรงแล้วบรรทมต่อเพคะ

ตะเบงชะเวตี้

ไม่เป็นไรดอกโข้ว แม่อย่าได้ห่วงกลัวในกำลังร่างของพี่เลย ตราบใดมีร่างโข้วอยู่ชิดอกเช่นนี้ พี่
หารู้จักกลางวันกลางคืนไม่ดอก ว่าแต่โข้วนั้นสิ เจ้ามีเปื้อระเบิดข้างดอกหรือ

โข้ว

โถ...ทูลกระหม่อมแก้ว รับสั่งถามอะไรเช่นนั้นเพคะ ในแผ่นดินอันกว้างใหญ่แห่งตองอูนี้ หากมิใช่
เพราะไออุ่นจากอุระตะเบงชะเวตี้แล้ว โข้วก็คงหามีลมหายใจไม่ดอกเพคะ

ลักษณะรูปแบบการขึ้นต้นและลงท้ายของบทละคร ในตอนเริ่มต้นแต่ละตอนจะมีการบอกลักษณะฉาก
เวลา สถานที่เกิดเหตุ และมีการบอกลักษณะของตัวละครนั้นๆ รวมทั้งเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงแล้วจึงเข้าสู่เนื้อ
เรื่อง โดยมีคำว่า “ม่านเปิด” ตัวอย่างตอน ตะเลงเจ้าเล่ห์

-ปี่พาทย์ทำเพลงรวมมอญ และกระต่ายเต้น-

-เปิดม่าน-

(ฉากพระตำหนักเดิมของตะละแม่จันทราในพระราชวังตองอู

ตะเบงชะเวตี้ประทับเสวยน้ำจันทอยู่อย่างทรงพระสำราญ)

เมื่อจะจบตอนการลงท้ายบทละครแต่ละตอน จะมีการกล่าวถึงตัวละครตัวสุดท้าย บอกเพลงและบอก
อากัปกริยาของตัวละคร แล้วจึงใช้คำว่า “ปิดม่าน” เป็นการจบตอน เช่น ในตอนสุดท้ายของตอนตะเลงเจ้าเล่ห์
ดังตัวอย่าง

มหารเถร

อันตัว ข้าพเจ้า มังสินธุ

เข้ามาสู่ กุโสดอ ก่อกุศล

อุทิศเพื่อ แผ่นดิน สันกัวงวล

ไม่เคยไป ไกลพัน กุโสดอ

เพิ่งครั้งนี้ ที่ร้าง ท่างอาราม

จากเขตคาม เมืองแม่ แลหลวงพ่

ถ้ามันบุญ บารมี ยังดีพอ

จะร้องขอ เพียงให้ ได้กลับมา

-ปี่พาทย์ทำเพลงสาธุการ-

(ทุกคนมองหน้ากันเมื่อมหาเถรอธิษฐาน แล้วค่อยลุกออกมาเข้ากระบวน มหาเถรกราบพระแล้ว
มาขึ้นเสลียง กระบวนเคลื่อนที่เข้าโรง)

(ใช้ไฟฉายที่ลำเทียนแล้วค่อยๆหรี่ไฟ เปิดเสียงลมพัด กระพริบไฟสีแดงแล้วเปาลมดับเทียน)

-ปิดม่าน -

3. เครื่องดนตรีประกอบการแสดง

ละครพื้นทางเป็นละครอีกประเภทหนึ่งที่ทำนองดนตรีดูแตกต่างจากละครประเภทอื่น ๆ โดยมีการนำสำเนียง จีน พม่า มอญ แยก ชาว ลาว ฯลฯ เรียกว่า “เพลงออกภาษา” ทำให้ผู้ชมที่ได้รับฟังได้รู้จักในทำนองเพลง เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องและตัวละครของชาตินั้น ๆ ทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์คล้อยตามนับเป็นมิติใหม่ในวงการละครไทย ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงจะใช้วงปี่พาทย์ไม้นวมผสมผสานกับเครื่องดนตรีออกภาษา เช่น ซาติพม่าใช้ กลองยาว ซาติจีนใช้ ซอ อู้ กลองจีน กลองต็อก ซาติลาวใช้ ซอ ซิ่งและสะล้อ เป็นต้น ซึ่งเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1. เพลงหน้าพาทย์ 2. เพลงร้องประกอบรำ

3.1 เพลงหน้าพาทย์ คือ เพลงที่บรรเลงอย่างเดียวไม่มีการขับร้อง ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขนและละคร เราอาจแบ่งเพลงหน้าพาทย์ได้ดังนี้ (วันทนีย์ ม่วงบุญ, 2533, 70) เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบกิจกรรมเดินทางไปมา เพลงหน้าพาทย์สำหรับการยกทัพ เพลงหน้าพาทย์ที่แสดงถึงความสนุกสนาน เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้สำหรับแสดงฤทธิ์เดช เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการต่อสู้ ซึ่งรายชื่อเพลงหน้าพาทย์ที่ปรากฏในบทละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศมีรายชื่อเพลงดังนี้

1. เพลงพม่า	2. เพลงกราวพม่า
3. เพลงโศกพม่า	4. เพลงโอด
5. เพลงมอญ	6. เพลงเสมอมอญ
7. เพลงยกตะลุ่ม	8. เพลงร่วมมอญ
9. เพลงเสมอพม่า	10. เพลงมอญชั้นเดียว
11. เพลงตันโยคี	12. เพลงตันเพลงชะเวตากอง
13. เพลงรัวใบไม้รัว	

3.2 เพลงร้องประกอบรำ คือ เพลงร้องตามบทเพื่อให้ผู้แสดงรำตีบทตามเนื้อเรื่องที่แสดง นิยมใช้เพลงสองชั้นหรือชั้นเดียว แต่ไม่นิยมใช้เพลงสามชั้นเพราะทำนองที่ซ้ำเกินไปไม่เหมาะกับการรำรำ บทร้องมีทั้งการบรรยายเหตุการณ์ตามท้องเรื่อง รวมไปถึงบรรยายลักษณะนิสัยและความรู้สึกของตัวละคร นอกจากนี้บทร้องยังใช้แทนการเจรจาโต้ตอบของตัวละครได้อีกด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพลงสำเนียงไทย พม่า มอญ จีน เงี้ยว เป็นต้น เพลงร้องจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้การแสดงละครมีชีวิตชีวา รวมไปถึงความนิยมในละครพื้นทางเป็นการแสดงละครที่เกี่ยวกับชนชาติต่าง ๆ ดังนั้นดนตรีและเพลงร้องจึงใช้เพลงบอภาษาหรือออกภาษา

อาจารย์สมชาย ทับพร ผู้บรรจเพลง ได้กล่าวถึงเพลงในละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศว่า ส่วนใหญ่เมื่ออาจารย์เสรี แต่งบทเสร็จแล้ว จะมอบให้ใส่ทำนองเพลง ซึ่งทำนองเพลงสำเนียงไทยและพม่าไม่ได้แตกต่างกันมาก เพียงแต่ทำนองมอญจะเซ็งซ่า ต่างจากทำนองเพลงพม่าที่มักจะเร็ว และทำนองเพลงทั้งสำเนียง มอญ พม่า มีอยู่มากมาย เช่น สร้อยเวียงพิงค์ สุดคะนึ่ง พม่ารำชวาน เป็นต้น รวมไปถึงการบรรจเพลงและการร้องเพลงในละครเรื่องนี้ว่าได้บรรจเพลงไทย มอญ พม่า จีน และเพลงใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนมาบรรจในละครให้เข้ากับเนื้อหาของเรื่องมีทั้งเพลงเศร้า เพลงอารมณ์รัก เพลงสนุกสนาน บางครั้งก็หยิบเอาทำนองเพลงบางท่อนจากเพลงต่างๆ เช่น เพลงทำยมุ้ยเชียงตา ชุมนุมเผ่าไทยท่อนแรกมาใส่ในเพลงละครให้เข้ากับเนื้อเรื่องซึ่งทำให้ละครเรื่องนี้เป็นที่ติดอกติดใจของคนดูเพราะมีความผสมผสานกลมกลืนกันทั้งเครื่องดีด สี ดี เป่า ก็บรรเลงอย่างไรเพราะคนร้องสอดแทรกอารมณ์อย่างกลมกลืนลงตัว (สมชาย ทับพร, 2565)

4. การคัดเลือกนักแสดง

นักแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศเป็นศิลปินชายและหญิงที่มีความรู้ความสามารถทางด้านนาฏศิลป์ไทย โขนและละคร อาจารย์เสรี หวังในธรรม ได้ใช้ตัวละครเป็นชายจริงหญิงแท้เพื่อให้ละครดูสมจริง อีกทั้งตัวละครเรื่องนี้มีทั้งบทร้องประกอบกรำและบทเจรจา ซึ่งนักแสดงต้องเจรจาตามบทประพันธ์ที่ได้แต่ไว้ให้ ดังนั้นนักแสดงจำเป็นต้องจดจำบทให้ได้ ด้วยความแปลกใหม่ของละครเรื่องนี้ทำให้นักแสดงที่เคยแสดงโขน ละครในและละครนอกนั้น เมื่อมาแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งมีบทพูดผสมกัน บทร้องบทรำ และมีบทพูดมากกว่าบทร้อง โดยบทพูดดังกล่าวเป็นสิ่งที่แปลกใหม่สำหรับนักแสดงทุกคนเพราะคือการแสดงออกทางสีหน้า อารมณ์ ท่าทางวิธีพูดผู้แสดงของกรมศิลปากรก็ไม่ชำนาญเพราะส่วนใหญ่จะเน้นการรำเสียมากกว่า (ธิดา มหาเปารยะ, 2535, 14) แต่เมื่อนักแสดงทุกคนได้รับการแนะนำวิธีการพูดในบทละคร ช่วงจังหวะการแบ่งวรรคตอน ตลอดจนถึงการใส่อารมณ์ สีหน้าและน้ำเสียงแล้วทำให้ผู้แสดงมีความมั่นใจในตัวเองประกอบกับการท่องบทกันอย่างคล่องแคล่วแม่นยำ พร้อมทั้งจะกล้าแสดงออกทำให้ทุกคนมีความสมบูรณ์ทั้งอารมณ์ สีลา ท่ารำ

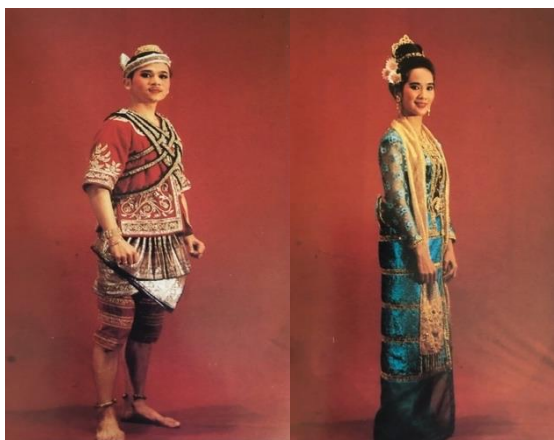
5. การจัดสร้างเครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ยังคงรักษาแบบแผนตามรูปแบบละครพันทางของกรมศิลปากร คือ การแต่งกายตามเชื้อชาติของตัวละครนั้นๆ เช่น เครื่องแต่งกายแบบชาติพม่าและมอญ โดยเครื่องแต่งกายในแบบนี้แต่เดิมกรมศิลปากรแต่งกันอยู่แล้วในละครพันทางเรื่องราชาธิราช อาจมีเครื่องแต่งกายแบบส่วนที่ดูแตกต่างไปจากเดิม อาทิเช่น การเพิ่มลวดลายจากการปักดิ้น การเพิ่มเครื่องประดับที่วิจิตรขึ้น รวมไปถึงประดิษฐ์ออกแบบทรงผมแบบใหม่ ซึ่งทั้งหมดนั้นเลียนแบบเชื้อชาตินั้นทั้งสิ้น เครื่องแต่งกายละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ สามารถแบ่งออกตามเชื้อชาติพม่าและมอญได้อย่างชัดเจน ดังนี้

5.1 เครื่องแต่งกายพม่า

ผู้ชาย นุ่งผ้าลอยชายสั้น (ผ้าสามเหลี่ยมมีจีบรอบด้านหน้า) ใส่สนับเพลา สวมเสื้อแขนยาว (แบบฝ้าย) มีลวดลายปักด้วยดิ้นที่ปลายแขน รอบคอ แผ่นผ้าป้ายที่หน้าอก โปกผ้า

ผู้หญิง นุ่งผ้าลายขวาง ยาวกรอมเท้าลากพื้น โดยเชิงผ้าต่อผ้าบางใส ความยาวประมาณ 50 เซนติเมตร มองเห็นเท้า ตัวเสื้อชั้นในปักดิ้น ใส่เสื้อคลุมตัวนอกโชว์ความงามของเสื้อตัวใน แถบผมสูงทัดดอกไม้ทางซ้าย

ภาพที่ 1 เครื่องแต่งกายชายพม่าตัวละครมังตราและหญิงพม่าตัวละครนันทวดี

ที่มา : หนังสือบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ สมาคมกริยาอาหารเรื่อจัดพิมพ์เพื่อมูลนิธิสายใจไทย พ.ศ. 2534

5.2 เครื่องแต่งกายแบบมอญ

ผู้ชาย นุ่งผ้าหางปรก โดยชายผ้าข้างหลังปล่อย ไม่มีหางหงส์ สวมเสื้อแขนยาว (แบบป้าย) มีลวดลายปัก ด้วยด้ายที่ปลายแขน รอบคอ แผ่นผ้าป้ายที่หน้าอก โปกผ้า หรือเสวียน

ผู้หญิง นุ่งผ้าชิ้นลายทาง เสื้อคอตั้ง แขนยาวคลุมสะโพกเข้ารูป มักจะใส่สีอ่อนๆ เช่น สีชมพู สีฟ้า สีเขียว หม่อมสไบเฉียง เก้าฝนมสูงทัดดอกไม้ด้านขวา

ภาพที่ 2 เครื่องแต่งกายชายมอญตัวละครสการะวุฒพีและหญิงมอญพระมเหสี
ที่มา : หนังสือบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ สมาคมภริยาทหารเรือจัดพิมพ์
เพื่อมูลนิธิสายใจไทยพ.ศ. 2534

6. การออกแบบฉากการแสดง

ฉากหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของการจัดแสดงละครเวที ฉากยังสามารถถ่ายทอดอารมณ์ในขณะที่แสดง รวมไปถึงสภาพความเป็นอยู่ของบ้านเมือง วัฒนธรรมประเพณีของผู้คนในยุคหนึ่งๆ ได้ ทำให้เกิดความตื่นเต้น สนุกสนาน เพลิดเพลินกับละครเรื่องนั้นๆ อาจารย์สุธิ ปิรบุตร ผู้อำนวยการด้านการออกแบบฉาก หัวหน้างานฉาก ฝ่ายศิลปกรรมเวที กองการสังคีต ได้พูดถึงการจัดสร้างฉากประกอบการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ กล่าวว่า “โดยทั่วไปการสร้างฉากต้องเข้าใจเนื้อเรื่องเสียก่อนว่าเป็นละครอะไร อยู่ในยุคสมัยไหน เกี่ยวกับชนชาติใด จากนั้นก็ต้องศึกษาถึงวัฒนธรรมของชาตินั้น อย่างผู้ชนะสิบทิศต้องรู้การสร้างบ้านสร้างเมือง และข้าวของเครื่องใช้มีรูปทรงลวดลายอย่างไร ทั้งมอญ และพม่า ซึ่งได้เดินทางไปดูที่ประเทศพม่า ศึกษารายละเอียดปลีกย่อยในภาคเหนือ พบว่าทั้งสองชาติเหมือนกัน นอกจากนี้ยังต้องใช้จินตนาการเข้าช่วยเพื่อสร้างฉากที่ให้ความหมายและสวยงาม ฉากที่ปรากฏบนเวทีในการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ที่เห็นเป็นฉากหลักๆ ที่กรมศิลปากรได้เข้ามาแต่เดิม เช่น ฉากห้องพระโรง ฉากสวน ฉากป่า ฯลฯ ฉากและบรรยากาศในบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของ อาจารย์เสรี หวังในธรรม โดยส่วนมากจะกำหนดไว้ในบทละคร

ภาพที่ 3 ฉากท้องพระโรงกรุงอังวะ

ที่มา : หนังสือบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ สมาคมภริยาทหารเรือจัดพิมพ์
เพื่อมูลนิธิสายใจไทย พ.ศ. 2534

อภิปรายผลการวิจัย

อาจารย์เสรี หวังในธรรมได้เริ่มทำการสร้างละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ จากชั้นตอนแรกโดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วนจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน อีกทั้งยังตีความลักษณะนิสัยของตัวละครอย่างชัดเจน เพื่อเขียนบทที่จะประกอบการแสดงให้ดูสมบูรณมากยิ่งขึ้น ในส่วนการเขียนบทอาจารย์เสรี หวังในธรรมได้นำผลงานนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของคุณโชติ แพร่พันธุ์ นามปากกาयाชอบ มาประพันธ์เป็นบทละครรำในประเภทละครพันทาง เป็นจำนวนทั้งสิ้น 56 ตอน จากนวนิยายที่याชอบเขียนไว้ทั้งหมด 8 เล่มด้วยกันรวมทั้งสิ้น 276 ตอน โดยเขียนบทละครให้ตรงกับเนื้อเรื่องเดิมของयाชอบ โดยยึดโครงประพันธ์เดิม แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอเพื่อให้เข้าสู่การแสดงให้มากที่สุด กล่าวคือเปลี่ยนบทละครจากนวนิยายที่เป็นการบรรยายร้อยแก้วทั้งหมดเป็นกลอนบทละครพันทาง หากสังเกตจะเห็นได้ว่านวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของयाชอบนี้จัดเป็นนวนิยายที่อิงประวัติศาสตร์ซึ่งเหมาะสำหรับการอ่าน ผู้อ่านจะเห็นภาพตามตัวอักษรที่ผู้แต่งบรรจงเรียบเรียงถ้อยคำลงในหนังสือ เมื่ออาจารย์เสรี หวังในธรรมได้นำเรื่องราวดังกล่าวมาดัดแปลงเป็นบทละครจึงต้องปรับเปลี่ยนเนื้อหาในบางส่วน ให้เหมาะสมกับการแสดงดัดแปลงเนื้อเรื่องให้รวบรัดกระชับฉับไว เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาและการแสดงบทเวที ด้วยเนื้อเรื่องที่มีความยืดยาวพอสมควรอาจารย์เสรี หวังในธรรมจึงได้มีการตัดต่อความแบบใหม่โดยไม่ให้เสียเนื้อความเดิม ซึ่งบทละครพันทางดังกล่าวได้มีองค์ประกอบด้วยกัน 3 องค์ประกอบคือ 1. เนื้อเรื่องคือการเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเนื้อเรื่องตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงจุดจบของเรื่อง ซึ่งเรื่องย่อตามบทละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม จะมีภาพรวมเป็นเนื้อเรื่องเดียวกับนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของयाชอบ 2. โครงเรื่องมีลักษณะเด่นใกล้เคียงกับเนื้อเรื่อง แต่จะสั้นและสังเขปกว่าเนื้อเรื่อง โครงเรื่องที่ดีและผู้อ่านนิยมคือโครงเรื่องที่มีปัญหาหรือความขัดแย้ง ที่สำคัญเกิดขึ้นกับตัวละครตัวเอง เป็นปัญหาที่เข้มข้นและเป็นการปลุกเร้าอารมณ์ของผู้เสพ 3. แก่นของเรื่องละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศมีแนวคิดสำคัญหรือความมุ่งหมายที่ผู้แต่งต้องการสื่อถึงผู้ชม ซึ่งแก่นเรื่องของบทละครเหมือนกับแก่นเรื่องของนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของयाชอบ

คือการแสดงถึงวีรกรรมด้านการรบและด้านความรักของชายสามัญชนผู้หนึ่ง ซึ่งต่อมาดำรงอิสริยยศเป็นมหाराชา โดยมีความรักชาติและจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน สำหรับคำประพันธ์อาจารย์เสรีได้ปรับเปลี่ยนจากรูปแบบการอ่านมาเป็นรูปแบบการแสดง ทำให้รูปแบบในการนำเสนอเรื่องราวจึงเปลี่ยนไป คือ ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองที่ปรากฏในบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศเป็น “กลอนบทละคร” กลอนบทละครนี้มีลักษณะคล้ายกับกลอนสุภาพหรือกลอนแปด วรรคหนึ่งมี 6-9 คำ สองวรรคเป็นหนึ่งบาท และสองบาทนับเป็นหนึ่งบท มีสัมผัสนอกและสัมผัสในเพื่อให้คำกลอนนั้นไพเราะ สำหรับการดำเนินเรื่องด้วยคำประพันธ์ร้อยแก้วและร้อยกรอง อาจารย์เสรี หวังในธรรมได้นำนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศมาปรับเปลี่ยนเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองในการดำเนินเรื่อง และบทประพันธ์ร้อยแก้วทั้งยังสร้างบทเจรจาสนทนาโต้ตอบระหว่างตัว ซึ่งบทเจรจานี้สำคัญมากเพราะเป็นแรงผลักดันให้ละครมีเรื่องราวต่อเนื่องและชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงจะใช้วงปี่พาทย์ไม้นวมผสมผสานกับเครื่องดนตรีออกภาษา เช่น ซาติพม่าใช้กลองยาว ซาติจีนใช้ ซอ อู้ กลองจีน ซอ ซิ่งและสะล้อ เป็นต้น ซึ่งเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1. เพลงหน้าพาทย์ 2. เพลงร้องประกอบรำ รวมไปถึงการบรรจเพลงและการร้องเพลงในละครเรื่องนี้ก็ได้บรรจเพลงไทย มอญ พม่า จีน และเพลงใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนมาบรรจในละครให้เข้ากับเนื้อหาของเรื่องมีทั้งเพลงเศร้า เพลงรักหวาน ๆ เพลงสนุกสนาน บางทีก็หยิบเอาทำนองเพลงบางท่อนจากเพลงต่างๆ มาใส่ในเพลงละครให้เข้ากับเนื้อเรื่องซึ่งทำให้ละครเรื่องนี้มีความผสมผสานกลมกลืนกันทั้งเครื่องดีด สี ดี เป่า ก็บรรเลงอย่างไรไพเราะ คนร้องสอดแทรกอารมณ์อย่างกลมกลืนลงตัว สำหรับนักแสดงได้ใช้ตัวละครที่เป็นชายจริงหญิงแท้เพื่อให้ละครดูสมจริง อีกทั้งบทละครเรื่องนี้ มีทั้งบทร้องประกอบการรำและบทเจรจา ซึ่งนักแสดงต้องเจรจาตามบทประพันธ์ที่ได้แต่ไว้ให้ ดังนั้นนักแสดงจำเป็นต้องจดจำบทให้ได้ ด้วยความแปลกใหม่ของละครเรื่องนี้ทำให้นักแสดงที่เคยแสดงโขน ละครในและละครนอกนั้น เมื่อมาแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งมีบทพูดผสมกัน บทร้องบทรำ และมีบทพูดมากกว่าบทร้อง โดยบทพูดดังกล่าวเป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับนักแสดงทุกคนเพราะคือการแสดงออกทางสีหน้า อารมณ์ เป็นส่วนใหญ่ ส่วนเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ยังคงรักษาแบบแผนตามรูปแบบละครพันทางของกรมศิลปากร คือ การแต่งกายตามเชื้อชาติของตัวละครนั้น ๆ เช่น เครื่องแต่งกายแบบชาติพม่าและมอญ โดยเครื่องแต่งกายในแบบนี้แต่เดิมกรมศิลปากรแต่งกันอยู่แล้วในละครพันทางเรื่องราชาธิราช อาจมีเครื่องแต่งกายแบบส่วนที่ดูแตกต่างไปจากเดิม อาทิเช่น การเพิ่มลวดลายจากการปักดิ้น การเพิ่มเครื่องประดับที่วิจิตรขึ้น รวมไปถึงประดิษฐ์ออกแบบทรงผมแบบใหม่ ซึ่งทั้งหมดนั้นเลียนแบบเชื้อชาตินั้นทั้งสิ้น งานฉากได้มีการศึกษาถึงวัฒนธรรมของชาตินั้นๆ อย่างผู้ชนะสิบทิศต้องรู้การสร้างบ้านสร้างเมือง และข้าวของเครื่องใช้มีรูปทรงลวดลายอย่างไร ทั้งมอญ และพม่า ซึ่งได้มีการเดินทางไปดูที่ประเทศพม่า อีกทั้งศึกษารายละเอียดปลีกย่อยในภาคเหนือ พบว่าทั้งสองชาติเหมือนกัน นอกจากนี้ยังต้องใช้จินตนาการเข้าช่วยเพื่อสร้างฉากที่ให้ความหมายและสวยงาม ซึ่งฉากที่ปรากฏบนเวทีในการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศที่เป็นฉากหลัก ๆ ที่กรมศิลปากรได้ใช้มาแต่เดิม เช่น ฉากท้องพระโรง ฉากสวน ฉากป่า ฯลฯ ฉากและบรรยากาศในบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม โดยส่วนมากจะกำหนดไว้ในบทละคร

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานวิจัยละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ในงานด้านการแสดงของอาจารย์เสรี หวังในธรรมนั้นยังมีอีกหลายชิ้นงานด้วยกัน ทุกชิ้นทรงคุณค่าต่อการศึกษาอย่างยิ่ง เช่น โขน ละครนอก ละครเสภา เป็นต้น ซึ่งเหมาะกับการศึกษาโครงสร้าง ความเป็นมา กระบวนการคิดของอาจารย์เสรี หวังในธรรมในครั้งต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2517). *วรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เต็มสิริ บุญยสิงห์. (2520). *วิชานาฏศิลป์*. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- ธิดา มหาเปารยะ. (2534). *บุคคล เกียรติและงานเสรี หวังในธรรม นักการแสดง*. กระจกส่องใจไปสู่วิวัฒนาการ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2516). *ศิลปะละครรำหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย*. พระนครฯ : โรงพิมพ์ศิwap.
- ภาวดี มหาจันทร์. (2532). *พื้นฐานอารยธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินต์ติ้งเฮ้าส์.
- มัทนา นาคะบุตร. (2513). *ศิลปะการแต่งผู้ชนะสิบทิศของยาขอบในด้านท่วงทำนองการแต่งและกลวิธีการเสนอเรื่อง*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วันทนีย์ ม่วงบุญ. (2533). *แนวทางการศึกษาวรรณคดีการแสดง*. กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์.
- เสรี หวังในธรรม. (2538). *ผู้ชนะสิบทิศ ศิลปะการประพันธ์สรรค์สร้างร้อยแก้วร้อยกรอง*. *วารสารอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- สมชาย ทับพร. (2565). *ผู้เชี่ยวชาญคิดศิลป์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร*. [บทสัมภาษณ์]
- สมพิศ สุขวิวัฒน์. (2539). *ผู้ชนะสิบทิศ ละครพันทางของเสรี หวังในธรรม*. วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.